

Sheila Rowbotham

1943 İngiltere doğumlu, sosyalist feminist, kuramcı ve tarihçi. İkinci dalga feminist düşüncenin en önemli temsilcileri arasında kabul edilmektedir. Manchester Üniversitesi sosyoloji kürsüsünde yıllarca emek tarihi ve toplumsal cinsiyet tarihi konularında dersler vermiş, 2008'de emekli olmuştur. Feminist kuram, emek tarihi, kadın çalışmaları gibi alanlarda çok sayıda kitabı bulunan Sheila Rowbotham'ın Türkçede yayınlanmış kitapları şunlardır: *Kadının Gizlenmiş Tarihi* (Payel, 2011), *Kadın Bilinci Erkek Dünyası* (Payel, 1998), *Yeni Bir Çağ Hayali & Yirminci Yüzyılı Yaratan Kadınlar* (Sel, 2013)

Rowbotham'ın *Kadınlar, Direniş ve Devrim* (Payel, 1994) kitabı da Türkçede daha önce yayınlanmış olmakla birlikte, hem baskısı bulunmadığı hem de çeviri sorunları nedeniyle bu önemli çalışmayı yeni çevirisiyle okurlara sunuyoruz.

Eserin Orijinal Adı

Women, Resistance and Revolution

(İlk basım: Vintage Books 1974. Çeviriye esas alınan basım:
Verso, London, 2014)

KADINLAR, DİRENİŞ VE DEVRİM

Çağdaş Dünyada Devrimin
ve Kadınların Tarihi

Sheila Rowbotham

İngilizceden Çeviren:

Suğra Öncü

Yordam Kitap: 373 • **Kadınlar, Direniş ve Devrim** • Sheila Rowbotham
ISBN 978-605-172-217-7 • *Çeviri:* Suğra Öncü • *Kitap Editörü:* Ali Mert
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni:* Gönül Göner
Birinci Basım: Eylül 2020
© Sheila Rowbotham, 1974, 2014 © Yordam Kitap, 2017

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: **Pasifik Ofset** (Sertifika No: 44451)
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere / İstanbul
T: 0212 412 17 77

KADINLAR, DİRENİŞ
VE DEVRİM

Çağdaş Dünyada Devrimin
ve Kadınların Tarihi

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	9
GİRİŞ	13
1. BÖLÜM	
HADDİNİ BİLMEZ KIZLAR	17
2. BÖLÜM	
ÜTOPYACI ÖNERMELER	43
3. BÖLÜM	
DİYALEKTİK RAHATSIZLIKLAR	71
4. BÖLÜM	
DÜŞLER VE İKİLEMLER	93
5. BÖLÜM	
EKMEK VE GÜLLER	118
6. BÖLÜM	
EĞER KIZAK KAYMAYI SEVİYORSANIZ	159
7. BÖLÜM	
BAĞIRTLAK KUŞU GÖĞE UÇUNCA	202
8. BÖLÜM	
SÖMÜRGE İÇİNDE SÖMÜRGE	238
KAYNAKÇA	296
NOTLAR	307
DİZİN	315

TEŞEKKÜR

Bu kitabı yazma fikri kısmen Arielle Aberson ile yaptığımız tartışmalardan çıktı. Kendisiyle yaptığımız tartışmaların hemen sonrasında Aberson'u bir trafik kazasında yitirdik, kitabı onun hatırasına adıyorum.

Kimi kaynakları bulmama yardım eden Sue Finch, Christopher Hill, Thomas Hodgkin, Bessie Leigh, Betty Patterson, Penny Pollit, Alan Rooney, Marion Sedley, Wilhelmina Schroeder, Ken Weller ve Barbara Winslow'a teşekkür ederim.

Kitaplıklarından yararlanmama izin veren Institute for Social History, Amsterdam (Amsterdam Toplumsal Tarih Enstitüsü), Anglo-Chinese Understanding (İngiliz-Çin Dostluk Derneği) ve TUC'ye (İngiliz İşçi Sendikaları Kongresi) teşekkür ederim.

Metni titizlikle okuyan ve düşüncelerini bana ileten Arsenal Women's Liberation Workshop Group (Arsenal Kadınların Kurtuluşu Atölye Grubu), Stephen Bodington, Sharon Collins, Suzie Fleming, Roberta Hunter Henderson, Vivien Lewes, Laura Mulvi, Neil Middleton, Juliet Mitchell, Jean McCrindle, Teresa Moriarty, Bob Rowthorn, Anne Scott, Amanda Sebestyen, Dorothy ve Edward Thompson, Micheline Victor, Lucy Waugh ve David Widgery'ye sevgilerimi ve şükranlarımı sunarım. Hepsi kitabın yazılışına tanık oldular ama bütün eleştirilerini göz önüne almadım ve son hâlden sorumlu değiller.

Dr. Michael Leibson'a, Ridley Road'daki pastacıya ve kitabı yazarken geçimimi sağlayacak işi bana veren Workers' Education Association'a (İşçi Eğitim Derneği) ve kitabı yazma güvenini veren kadınların özgürlüğü hareketindeki ve sosyalist hareketteki kişilere teşekkürlerimi sunarım.

Alıntı yapmama izin veren Elizabeth Sutherland, *The Youngest Revolution*, Pitman & Sons Ltd; R.A.J. Schlesinger, *Changing Attitudes in Soviet Russia*, Routledge & Kegan Paul Ltd and Humanities Press; Jin Ping Mei, *The Adventurous History of Hsi Man and His Six Wives*, çeviren Arthur Waley, The Bodley Head; Edith Thomas, *The Women Incendiaries*, Editions Gallimard; M. Kent Geiger, *The Family in Soviet Russia*, Harvard University Press; Maxwell Bodenheim, “To a Revolutionary Girl”, *New Masses*, bir Antoloji, International Publishers; Jessica Smith, *Women in Soviet Russia*, Vanguard Press Inc.; Felix Green, “A Divorce Trial in China”, *The Wall Has Two Sides*, Jonathan Cape; Helen Foster Snow, *Women in China*, Mouton; Keith Thomas, *Women and the Civil War Sects, Past and Present*; Francis Fytton, “Manifestation”, *Stand* dergisi; Roxane Witke, “Mao Tse-Tung, Women and Suicide”, *China Quarterly*; İngiliz-Çin Dostluk Derneği yayınları; Shrew Kolektifi; London Women’s Liberation Workshop (Londra Kadınların Kurtuluşu Atölyesi) kaynaklarına, East London Federation of the Suffragettes (Kadınlara Oy Hakkı Savunucuları Londra Doğu Yakası Federasyonu) tutanaklarından yararlanmama izin veren International Institute for Social History’ye (Uluslararası Toplumsal Tarih Derneği), Carpenter Koleksiyonu’ndan yararlanmama izin veren Sheffield Public Library’ye (Sheffield Halk Kitaplığı) ve bütün bunları British Museum’un yığınları arasında benim için arayıp bulan müze çalışanlarına minnettarım.

GİRİŞ

Bu kitap için tam anlamıyla bir feminizm ve devrim tarihidir diyemeyiz. Böyle bir anlatı geleceğe aittir ve her durumda ortaklaşa bir yaratımın ürünü olacaktır. Ben bunun yerine, bir fikrin zenginliğinin ve geleceğinin izini sürmeye çalıştım. Çok basit ama temasımızı kaybettiğimiz bu fikre göre, kadınların kurtuluşu tüm insanların kurtuluşunu gerektirir. Bu türden bir kavrayışın doğmasını sağlayan koşulları açıklamaya ve bu kavrayışın kendini nasıl dışa vurduğunu göstermeye çalıştım. Onu, belirli erkeklerle kadınların yaşamına girip çıkan canlı bir gerçeklik ve eylem için örgütlenirken ortaya çıkan siyasal bir gerçeklik gibi ele almayı denedim. Uygulamada nasıl değişip farklı kisvelere büründüğünü ve girdiği yeni biçimleri iletmek istedim. Buna rağmen sözünü etmediğim, bilmediğim veya buraya sığdıramadığım daha çok şey var. Bu kitap ancak, feminizm ile sosyalist devrimi birbirine bağlamak için devam eden çabaların bir parçası olarak tekrar tekrar sökülüp bir araya getirilirse faydalı bir kitap olacaktır. Gelecekte yapacağımız şeylere dair ayrıntılı bir planı yoktur; basitçe, zaten yaptığımız şeylerin bir kısmını bir araya getirir ve böylece nereden başlamakta olduğumuzu biraz daha iyi anlayabiliriz. Tarihte, devrimci geçmişimizden bize miras kalan eril önyargıyı düzeltmek için, deneme mahiyetinde atılan bir ilk adımdır.

Kadınlar devrimci bilinci bilhassa erkeklerin ortaya koyduğu fikirler, eylemler ve örgütler sayesinde kazanmıştır. Bizler kendimizi yalnızca eril iktidarın ve eril kültürün egemenliğindeki toplumlarda tanırız ve ancak erkeklerce tanımlanan bir devrimci

hareket içinde bir alternatife gözümüzü dikebiliriz. “Biraderlik” ve “insanoğlu”nun kurtuluşu tarafından gölgede bırakılmışızdır. Bizi “taril” açısından görünmez kılan dil rastlantı değildir; bizim denetlemediğimiz bir hareket ve toplum içindeki gerçek durumumuzun parçasıdır. Geri plana itilmişliğimiz içimize öylesine işlemiştir ki bunu ortaya çıkarmak kadınların özgürlük hareketine düşmüştür. İstirap, duygusal şiddet ve kimi kadınların özellikle feminist bilincin bir parçası olarak saydıkları “erkeklerce tanımlanan devrimci harekete güçlü bir reddiye”, bu görünmezlikten ayrılamaz.

Bu ıstırabın iki dolaysız karşılığı vardır. Biri, erkek devrimcinin bizim rolümüze ilişkin tanımını boyun eğerek kabul etmektir. “Sadakat” ya da “birlik” sağlama ihtiyacı yüzünden, son zamanlarda kısa süre serbest kalan cesaret ve imgelemimizin bir kez daha bastırılıp kısıtlanmasına izin verirken göstermelik bir minnettarlıkla yetiniriz. Bir diğer karşılık da, “onların” hareketinin bizimle ilişkisini öfkeyle reddetmektir. Yeni kimliklerimizi kendi başımıza aramaya karar veririz. Bunlardan birincisi, açıkça kadınlık bilincinden vazgeçerek kadına uygulanan özgül baskıyı görmezden gelirken, ikincisi ise, kadınlık bilincini herhangi başka bir özgürlük hareketinden soyutlayarak erkeklerin dış dünyada gördüğü baskıyı yok sayar.

Şurası açık ki, sadece kadınların kurtuluşunu kavrayabilen bir bilinç hâli, erkekler tarafından tanımlanan devrimci hareket kadar paralize edicidir. Her ikisi de kendilerinin özel olduğu fikrine kapılmıştır. Geçmişteki bu tikanıklığı aşma girişimiyle temas etme, onun farkına varma ve onu dile getirme çabası, gelecekte bunu kuram ve uygulama açısından detaylı bir biçimde ele alma görevinin bir parçasıdır.

Benim için dayanak oluşturan bir hareket, bu hareket içinde ifade edilen düşünceler ve kadınların özgürlüğü davasından tanıdığım kadınların sürekli yardım ve destekleri olmasaydı, bu kitabın bir bölümünden fazlasını asla yazamazdım. Kadınların özgürlük hareketi her birimize daha önceden bilmediğimiz bir güç ve cüret kazandırıyor.

Öte yandan, ben kimse *adına* konuşmuyorum. Yazdıklarım sadece kalıcı bir iletişime katkı mahiyetindedir, kişisel olarak ben kaleme alsam da diğer kadınlar sayesinde vardır. Bütün kadın özgürlüğünün sözcüsü gibi görünen bireysel bir kadın, yalnız ve acınası bir varlıktır. Cinselliğe dair üretimde bulunan biri olarak ister istemez ya denetlenir ya da baskı altına alınır. Hiçbir kadın tek başına durup başkaları *için* özgürlük talep edemez, çünkü böyle yapmakla öbür kadınların kendileri adına konuşma ve örgütlenme yetisini elinden alır. Aynı zamanda bir tehdit de oluşturmaz. Bireysel olarak “özgürleşmiş” bir kadın, gülünç bir uyumsuzluk sergiler, kolay tüketilen baştan çıkarıcı bir metadır. Ancak çok sayıda kadın örgütlenmeye başlayınca, siyasal bir güç oluştururuz ve bencillikten uzak, özgürce yaşama kavgasında her insanın yürekli, sorumlu, düşünceli ve gayretli olabileceği gerçek demokratik bir toplum olasılığına doğru ilerlemeye başlarız. Böyle bir demokrasi komünizm demektir ve şu anki düşlerimizin çok ötesindedir.

1. BÖLÜM

HADDİNİ BİLMEZ KIZLAR

Ya Rabbim, kadınlar yazsaydı hikâyeleri,
Aynı kâtiplerin kiliselerinde yazdığı gibi,
Erkeklerle dair öyle şeytanca şeyler yazarlardı ki
Âdem'in tüm soyu ıslah edemezdi.

Chaucer, Bath'lı Kadının Öndeyişi,
Canterbury Hikâyeleri

Cinsimizin sesini dilekçeyle duyurması tuhaf ve yakışıksız görülebilir...[Ama]

...İsa erkekler için ödediği yüksek bedeli bizim için de ödemiştir ve bu yüzden erkekler gibi bizim de Tanrıya aynı itaati göstermemizi bekler.

... İsa'nın kendi yasalarının, Kilisenin ve İngiliz Milletler Topluluğu'nun gelişen gücünün özgürce tadına varmak, erkekler ile kadınlara aynı mutluluğu verir.

... Bağlı oldukları Kilise ya da Krallık üzerine baskı yapıldığında, hem Kilisenin hem de Milletler Topluluğu'nun uğradığı ortak felaketlerden kadınlar da payını alır. Piskoposlara erkeklerin ve de kadınların vicdanına uyguladıkları sınırsız bir güç tanınmıştır; Newgate, Smithfield ve benzeri yerlerde din adamlarının gazabına uğrayan erkek ve kadınlar zulüm görmüştür.

Kadınların Parlamenteoya verdiği dilekçe, 1642
—Katolik Kilise âdetlerine karşı

İsteğimiz, mutfak kapısını açık tutmayı gerektiren olağanüstü bir iş olmadıkça, kapılarımızı her ayın ikinci salısı sabah sekizden akşam dokuzaya kadar kapatmak ve böylece gönül rahatlığıyla buna uygun serbest bir gün geçirmektir. Oysa bizim şehirli hanımefendilerimiz öyle iyidirler ki, istisna olacak herhangi bir şey ileri sürebilir ve

yağmurlu bir günde bizi işte tutabilirler... bu yüzden asla öyle şiddetli yağmur, dolu ya da kar yağmasın, rüzgâr esmesin; biz kendi kararımızla paltolarımızı alıp keyfimize göre yola çıkarız.

Hizmetçilerin Dilekçesi, 1647,
“Huysuz Hanımlarımızın Verdiği Sonsuz Zahmete Karşı”

[Kadınlar] sizin gözünüzde dilekçe vermeye ya da sıkıntılarımızı temsil etmeye layık sayılmayacak kadar değersizdir... Barış ve düzenimizin o sağlam savunmasının zorla ve rastgele güç kullanarak her gün delindiğini, ayaklar altına alındığını algılamayacak ya da fark etmeyecek kadar alık ve aptal olduğumuzu mu sanıyorsunuz? Erkekler askerlerce yataklarından kaldırılıp evlerinden alınır, karıları, çocukları ve aileleri ile birlikte yok olmaktan korkarken, evlerimizde oturmamızı mı bekliyorsunuz? Hiçbir şey yapmadan evde mi oturulm?

Lilburne'nin salıverilmesi için dilekçe, 1647

Yıllarca turnalar gibi ötüp kumrular gibi yasa büründük.

Borç yasasına karşı dilekçe, 1651

Ne zaman ki erkekler kadınlara durmadan yalvarır
Pantolon giyen kadınlar idareyi ele alır
Dilini, elini ve aklını verir işe
Direnen ulaşınca kadar zafere.
... Kimse durduramaz bir şeyi kafasına koyunca
Durulur ancak pantolona kavuşunca.

The Women's Fegaries (Kadınların Garip İstekleri),
(kadınların pantolon giyme hakkını elde etmek için
giriştikleri büyük mücadeleyi anlatır), tahminen 1675

Kendinizi seviyorsanız, bir parçanız olan Karınızı ve Çocuklarınızı da seviyorsunuzdur ve bu da, onların Geçimini rahatça ve düzenli sağlamanız için Emeginize ve çalıştığınız Sanayiye yönelik talepleri akla getirir.

Aziz Peder Edward Whitehead, *İlk Dönem Sanayinin Faydası ve Önemi*, 1753

Başlangıçları saptamak zordur. İnsanlar kendilerini yeni başlayan biri gibi görmez. İleride ne olacağını nasıl bilebilirler? Geride kalanları görebilirler, önlerindeki değil. Kadınların muhalefeti- nin başlangıcı olmadığı gibi, feminizmin de “başlangıcı” yoktur. Ama feminist olasılıkların –böyle anlaşılmasından bile önce– bir başlangıcı vardır. Kadınların direnişi birçok tarihsel biçime bürünmüştür.

On yedinci yüzyılın ortalarında, Massachusetts Körfezi koloni- sinin Kalvenci kilise babaları, Anne Hutchinson’a, “Haddini aştın,” demişlerdir. “Neredeyse bir karıdan çok bir koca, dinleyiciden çok vaiz, sıradan bir yurttaştan çok yüksek mevkide bir memur oldun ve böylece Kilise ile İngiliz Milletler Topluluğu’ndaki her şeyi iste- diğin gibi yürütmeyi düşünüp alçakgönüllülük göstermedin.”¹

Hutchinson’ı aşağılamak için çok uğraştılar. Hutchinson, etra- fında çoğu kadınlardan oluşan bir taraftar topluluğu yaratmıştı. Hepsi bir araya gelince, Anne Hutchinson vaaz veriyor, kimi pa- pazları eleştiriyordu ve Kutsal Kitap ile iyileştirici bitkiler konu- sundaki bilgisi saygı uyandırıyor. Her bireyin amacının Tanrı ile doğrudan iletişime geçmek olduğuna ve Tanrının her insanda yaşadığına inanıyordu. Kalvenci öğretiyi, siyasal farklılaşmayı ve erkeklerin üstünlüğünü altüst etti. Bu yüzden hem sivil hem de dinî yetkililerce yargılandı. Hamile ve hasta hâlde sorgulanırken, bir keresinde yere yığılmak üzereydi ama oturmasına bile müsa- ade edilmedi. Koloni valisi duruşma tutanaklarına kısaca şöyle yazdı: “Hâlsizliği yüzünden belli oluyordu.” Sonunda kekeleyerek dinî inançtan saptığını kabul etti. Ama bununla da yetinmediler. “Pişmanlığı yüzünden okunmuyor,” dediler. Hutchinson koloni- den atıldı. Korkusuzluğu, Kutsal Kitap konusundaki bilgisi ve akı- cı konuşması kadın olduğundan onları daha da hiddetlendirdi.

Anne Hutchinson başkaldırırken yalnız değildi; Richard Hub- berthorne adında bir Quaker, Massachusetts Körfezi’nin 1650’ler- deki valisinden daha hoşgörülüydü. Ancak en hoşgörülü erkekler bile çizgiyi nereye çekeceklerini bilirler. Richard İngiltere’de seya-

hat ederken, gerçek inanç sahiplerinin Tanrı ile doğrudan iletişim kurmasını sertçe ve inatla vurgulayan, “yaygaracılar”* olarak adlandırılan topluluğun üyesi Mildred ile karşılaşınca, çizgiyi oldukça keskin çekti. “Kendini havarilerden üstün gören haddini bilmez bir kız,” dedi.²

Anne ve Mildred açıkça görüleceği gibi dünyadaki yerlerini sorgulayan ve daha iyisini amaçlayan ilk kadınlar olmaktan çok uzaktı. Öte yandan arzularını ifade etmekte kullandıkları dil ve içinde buldukları bağlam, ilerlemenin tam anlamıyla yeni yolları için bir başlangıcı temsil ediyordu. Başkaldırı fikirleri on yedinci yüzyılda kendine bereketli bir toprak buldu. İnsanlar, kendilerine yeni basamaklar bulup büyük bir hızla tırmanıyorlardı. Püritenlik bu kişilerin varsayımlarına meşruiyet ve güven sağlayabiliyor, bu durum, kurulu düzenden yana olanlar için çok büyük bir tehlike oluştuyordu. Zaman ve her gün daha çok ortaya çıkan sanayi yeni bilgiler üretiyordu, Yunus Peygamber balinanın karnından şunları haykırarak çıkıyordu: Doğa, Akıl, Adalet, Haklar, Serbestlik, Mülkiyet ve Özgürlük! Emegın örgütlenmesinde, ticaretin kapsamında, sanayi hızında değişiklikler yaşandı. Parlametoda sürüp giden mücadeleler, iç savaşlar ve bir dizi cumhuriyetçi deneme yaşanmıştı. İnsanlar eski ilkeleri kullanırken, ilkelerin bu sabırsız gerçekliğin dokunuşuyla dönüştüğünü görüyordu. Anne ve Mildred çok daha geniş ölçekli bir devrimin parçasıydı. Erken kapitalizmin, püritenliğin ve akıl ile bilim konusundaki yeni fikirlerin gelişimi, insanların birçok soruna yeni bir ışık altında bakmasına neden oldu. Bu, yalnızca düzene ve birliğe dair siyasal ve dinî fikirler açısından değil, yoksulluk ve işsizlik konusundaki ekonomik fikirler için de geçerliydi; aynı zamanda Aristocu ve Eski Ahitçi geleneklerin asırlardır gömülü tuttuğu kadın-erkek, ana-baba-çocuk ve aile-toplum ilişkilerinin doğasına ilişkin kuşuların ifadesine de olanak sağladı. Devrim gerçeği bunlara yeni

* 17. yüzyıl Hristiyanlık öğretilerinden “*Ranterism*” üyeleri. İngilizcede “*ranter*” aynı zamanda “yaygaracı, güdültücü, palavracı” anlamına gelmektedir. –ed.

bir yetke kazandırdı. Yerleşik inanca aykırı bir dizi düşünce, Tanrı, kral, papaz, koca, baba ve efendi gibi açıkça tanımlanmış yetke sahiplerinin hiyerarşisine meydan okurken, daha önce hiç böyle bir meşruiyet aramamışlardı. Bu düşünceler ancak ara sokaklarda dolanmış, tavernalarda fısıldanmış, panayırlarda insanları coşturmuş, sınıca üniversitelere sızmış, yüksek makamlardan kovulmuş, doğayla bütünleşmeyi denemiş, gökyüzünün müziğini dinlemiş, güneşe tapmış, barış ve mutluluk çağının peşinden koşmuş ve ipe gerilmiş, yeryüzü cenneti kehanetinde bulunmakla yerlerde sürüklenip parçalanmış ya da kazığa bağlanıp yakılmıştır.

Ardından cennetin kişilikli, sert, ciddi ve keskin dilli peygamberleri ortaya çıkararak kralı öldürmüş ve kendilerini İngiliz Milletler Topluluğu'nun yasal yöneticileri yerine koymuş, böylece kurulu düzeni, onun yapısını ve kesinliğini, itaati ve otoriteyi sonsuza dek yerinden etmişlerdir. Kadın peygamberlerin küstahlığını şaşırtıcı biçimde doğrulamışlardır. Böylece tam herkesin bastığı yer ayağının altından kayarken ve erkek kendi evinde biraz huzur ve mahremiyete ihtiyaç duyarken, metinleri heyecanla okuyup Tanrının sözlerini yorumlamak kadınlara düşmüştür. Bu, erkeğe akıl almaz anormal bir gelişme gibi görünmüştür. Kadınların itaat etmesi besbelli ki değişmez düzenin bir parçasıdır. Kadın, köpek ve ceviz ağacı söz konusu olduğunda, ne kadar vurursanız o kadar iyi olacakları gayet iyi bilinirdi. Kadınların düzenbazlığı da eşit ölçüde "doğal" sayılırdı. Atasözlerindeki bilgeliğe göre kadınlar kilisede azize, sokakta melek, mutfakta iblis ve yatakta birer maymundu. Cinsel "açgözlülük" on yedinci yüzyıl tiyatrosunda sık rastlanan bir temaydı. Vaizler, erkekleri genç kadınlardan ve kadın peygamberlerden sakınmaları konusunda uyarırdı. Cinsellik ve kadınlara ilişkin fikir yürütmek tehlikeli biçimde birbirine karışmıştı.

Haddini bilmezlik eskiden beri vardı. Aradaki fark, artık insanların buna göre davranmalarıydı. Ortaçağ toplumunda, toplumsal ve siyasal başkaldırı yalıtık durumdaydı ama bu, memnuniyetsizlikleri her zaman kapsayabildiğini ve eski düzenden

rahatsız olanları kendine çekebildiğini ortaya koymuştu. Kimi zaman kadınların yaşamının püriten devrimin etkisiyle “iyileşip iyileşmediği” tartışılır. Bu, yanlış anlaşılardan kaynaklanır. Püriten devrim kadınların yaşamını “iyileştirmek”ten çok farklılaştırdı ve değişimin etkileri farklı sınıflardan kadınlar tarafından farklı hissedildi. Feodalizm ve Katoliklik olasılıkları sınırlandırır. Çok sınırlı mülkiyet ve kişilik haklarına sahip köylü kadının çalışma ve çocuk doğurmayla geçen yaşamı, özgürce sorgulanmaya açık değildi. Köylü kadın belki bütün bunlardan kaçabilirdi ama olsa olsa Ortaçağ ordularının peşinden giden fahişeler sürüsüne katılırdı. Bu, ölümün bir efendi gibi çevrede gezindiği ve en temel işin hastalıkla uğraşmak olduğu, maceracı ama belirsizliklerle dolu, tehlikeli bir yaşamdı.

Yaşamı zorunluluklarla geçmekten uzak soylu kadın bile babadan kocaya verilirdi, soylu kadının kocaya getirdiği topraklar duygularından daha önemliydi ve istediğini söyleme “hakkı” ciddiye alınmazdı. Dul kalırsa, az da olsa bir şeylere sahip olurdu çünkü mülkü vardı. Dullar, bağımsızlık tutkuları ve genç kocalardan aldıkları şehvet dolu zevkleri yüzünden kötü bir üne sahiptiler. Ancak bu ayrıcalıklı kadınlar, ikincil konuma itilmelerini yüzleşme konusu haline getirmekten uzak duruyorlardı. Her şeyden önce, kısıtlı ama saygın bir yaşam sürdürmek için çekilebilecekleri birçok rahat kıyı köşe vardı. Dahası güçsüzlüklerinin üstü, saygınlık ve el üstünde tutulma duygusu veren incelikli âdet ve usuller ile kapatılırdı. Sonuncusu ise, Katolik Kilisesi’nin entelektüel dünyasında, her şeyin görünürdeki işleyişine meydan okumanın pek bir yolu yoktu. Bu kadınlar, yaradılışlarının ve durumlarının eril benzerleriyle çatışmaya girmek yerine rahibeler manastırının ya da sarayın kısıtlı güvencesini ve saygınlığını kabullenmişlerdi. Rahibe kıyafetine ya da belki sarayın zarif kur yapma âdetlerine sığınarak güçsüzlüklerini görmekten kaçındılar. Böylesi daha iyiydi çünkü pek az elle tutulur değişim olanağı bulunduğundan, çatışmanın acısı dayanılmayacak kadar büyük olurdu. Bir yanda kadınların

yüceltilmiş bedenselliğin nesnesi olarak usule uygun ve yüksek bir seviyeye konulması, öte yanda ise şehvet düşkünlüklerinin dini yönden sürekli lanetlenmesi vardı. Jan Dark duyduğu sesler üzerine bir orduya önderlik edince, girdiği zahmetler yüzünden yakıldı. Christine de Pisan bir orduya önderlik etmedi. Yalnızca saray usulü aşkın manifestosu sayılan *Roman de la Rose*'daki (Gülün Aşk Macerası) kadınların görüşlerinde, umursamaz bir alaycılıkla, kitapların kadınlarca yazılmadığını söyledi. Ne ordusu vardı, ne de herkesi peşinden sürükleyen biriydi; bu yüzden daha yumuşak bir muamele gördü.

Kadınların gizil gücüne ilişkin farklı bir anlayış nerede kök salabilirdi? Ortaçağ Hıristiyanlığı, ısrarlı bir biçimde hayvansı niteliklerle –Havva da bu niteliklerin dolayısıyla aşağılık konumun bir temsilcisiydi– bağlantısını kurarak kadınların aşağı bir konuma sahip olduklarını savunurdu. Kadın, ancak bedensel doyumunu tatmadığı sürece tapılmaya layık bulunurdu. Kutsal Bakire'ye hak ettiği saygı gösterilirdi ama ruhun daha yüce âlemi erkeklere aitti. Kimi Ortaçağ bilginleri, kadınların ölümsüz ruha sahip olup olmadığını bile merak ederdi. Bu arada kadınlar, kendilerine yer açıp olabildiğince iyi yaşamaya çalışıyordu. Katolikliğin, işkence çeken ruhu rahatlatıcı bir yanı vardı. On dördüncü yüzyıl mistiği Margery Kempe, zorlu bir doğumdan sonra iblisler gördü ve ilahi güçle iletişime geçmesinin ardından “...bir daha kocasıyla bedensel ilişkide bulunmak istemedi, çünkü evlilik borcu ona öylesine iğrenç geliyordu ki, görevini yerine getirmenin ötesinde herhangi bir bedensel ilişkide bulunmaktansa, lağımın pisliğini yutup suyunu içmeyi yeğlerdi.”³ Kocasını onu serbest bırakınca, yerel piskoposlarla yaptığı kısa bir görüşmeden sonra inancını kanıtlayarak gezgin bir vaiz oldu ve azize olarak saygı kazandı.

Feminizme doğru itici bir güç, Rönesans'ın kendine hâkim, alımlı, güzel, akıllı ve bilgili kadın konusunda açtığı çığır ile ortaya çıktı. Rönesans yazarları soylu kızlar için daha geniş kapsamlı, daha insancıl bir eğitim öngörüyordu. Bu, yalnızca şanslı

bir azınlığı etkilese de feminizmin temel taleplerini oluşturacak eğitim ve özgürlük temalarını yerleştirdi. O zamanlar kadınların, ister yeryüzündeki mutluluk çağına ister başka bir şeye bağlı olsun, yerleşik dinî inançtan sapan fikirlerle olan bağı, çok daha büyük gürültü koparıyor ve daha ağır bir baskı doğuruyordu. Sapkın öğretinin, kadının yaradılışı ve konumuyla ilgili coşkun hayalleri karmakarışıktı. Bu hayaller öncelikle bedeni inkâr ediyor, inananların bunu bütünüyle yerine getirmesini talep ediyordu ve kadınlara derin bir şüphe beslemekle birlikte, inanan kişiler olarak onlara eşit bir konum tanıyordu. Sapkın inancın sürekli vurguladığı bu temel belirsizlik, kaynağına bakıldığında Hıristiyanlığın bir ikilemeydi: Tanrı hakkındaki vahiye dayalı belli sözlerin iradesine ve vasiyetine güvenmede doğrudan deneyimin reddedilmeydi bu. Doğal evren ıstırap ve tehlikeyle iç içeydi. Kilise kaya gibi sağlam ve güvenliydi. Kilisenin savunulması gerekiyordu. Dışarısı meçhuldü, putperestti, uygarlıktan yoksundu, hayvaniydi, anlıktı, tehlikeliydi. Tıpkı aşırı dinsel coşkunlukta olduğu gibi sevişmede de, insanlar ötedeki bu âlemle karşı karşıyaydı. Bu durumda mutlak esriklik anındaki bireysel yalıtılmışlık, kendi dışına çıkıp ötedeki benliğiyle bütünleşiyordu. Erkek, kendi sınırının ötesindeki deneyimle dünyayı yorumlayıp kadını tanımlıyordu. Ona göre kadın, korktuğu doğayı temsil ediyordu. Kadın doğururdu, doğurganlığın kendisiydi. Kendini, otoriteye dayanarak edinilen hakikate muhalif bir biçimde tanımlayan ve dinden saptığı söylenen erkek, alışılmışın dışında, belirsiz ve kimseye ait olmayan bir alandaydı. Tıpkı eşcinselliğin ya da “erkeklik” dışına çıkmanın, karşıt görüştekilerce sürekli doğru öğretiyolundan çıkmakla bir sayılması gibi, sefahate yönelik bedensellik ve çileci adanmışlık da, dinsel sapkınlıkla ilişkilendiriliyordu. Zevk ile acının birbirine karıştığı ve erkek bedeninin bilgisiz, soysuz ve kirli olana kolayca açılabilirdiği aşırı duygusal deneyimlere dair bir korku söz konusuydu. Dinsel sapma içindekiler, bunun neticesinde kadınlara karşı tedirginlik sergiliyor ve kendilerine İncil’de destek buluyor-

du. Oysa dişil cinselliğe duyulan güvensizliğe ve mezheplerinin sunduğu dar bakış açısına rağmen, dinsel sapma, Ortaçağda kadınların bir bölümünde hayli yaygındı. Bunlar, büyüyen kentlerde yaşayan, sürekli çalışmaktan kurtulmuş ama manastırın ya da sarayın ayrıcalıklarına sahip olamayan kadınlardı. Dinsel sapkın mezhep onlara, başka yerde bulamadıkları duygusal, zihinsel ya da başka türlü bir önemli çıkış noktası sağlıyordu. Başlangıçta kentsel toplumun üst tabakalarındaki birçok evlenmemiş kadın ve dulun ilgisini çekerken, giderek küçük esnaf ve zanaatkâr eşleri arasında da yaygınlaştı ve dinsel içeriği kadar bu yaygın özelliği de yerleşik inancın gücünü sarstı. Püritenlik öncesi dinsel mezhebin iki özelliği, İngiliz Lollard hareketinde görülür. Kadınlar kendilerini şehvet düşkünlüğüyle suçlayan Lollard vaizlerini yuhalarken, ilk “Protestan”ların eşleri ve kızları, yeni basılmış İngilizce İncil’i kendileri okuyor ve metinleri yorumluyordu.

Kadın vaiz ve şehitler, yerleşik inanca aykırı dinsel mezheplerde öne çıkmıştı. Yeryüzü cennetini kadınlık adına kendilerine mal eden kadın peygamberlerin ortaya çıkması şaşırtıcı değildi. Feminizmin “başlangıç” dönemleri Anne ve Mildred yerine, on üçüncü yüzyıl sonunda Bohemyalı Guillemine’e bağlanabilir. İsa’nın günahlardan arınma işini kadınlar için yapmadığına ve Havva’nın hâlen kurtarılması gerektiğine inanan Guillemine, hem yüksek burjuvazi ve aristokrasiden hem de halktan kadınların ilgisini çeken bir kadın kilisesi oluşturmuştu. Onun geriye bıraktığı mezhep, on dördüncü yüzyıl başında Engizisyon’un suçlamalarıyla karşılaştı. Kadının doğadaki yerini sorgulayan, onu Tanrıyla doğrudan görüş alışverişi içinde gören ve ona yorum yetkisi ile kehanet sorumluluğu veren bu feminist güdü, gelişerek kadın özgürlüğü hareketinde başka bir eğilime dönüştü. Daha sonra laikleşerek Tanrıyı ortadan kaldıran ve onun yerine Sevgiyi koyan sarsıcı kavramlar ortaya çıkardı.

On altıncı yüzyıla gelindiğinde, geleneksel kaçış alanlarının önüne engel konmaya başlamıştı. Kendine açacak alan bulmak güç-

leşiyordu. Dinsel ve din dışı yetke giderek bürokratik hâle gelmiş ve kendine özgü mistisizme daha az izin verir olmuştu. İngiltere’de dinî kurumların kapatılması, kadın manastırlarının artık mümkün olmaması anlamına geliyordu. Kentsel büyümeden duyulan endişe, yün sanayisindeki güvencesizlik, toplumsal ayaklanma ve başıboşluk korkusu, Margery Kempe gibilerin yaşamını tehlikeli kılıyordu. Sanayi modelleri değıştikçe, erkekler kadınlara özgü geleneksel işlere kıskanarak bakmaya başladı. *Wife of Bath** on altıncı yüzyılda erkeklerle rekabette zorlu bir döneme girdi. Tarımla uğraşan toplulukların dağılması üzerine, taşrada evlilik öncesi cinsel ilişkiye –daha sonra çiftin, kilisenin onayını alması koşuluyla– tanınan hoşgörünün yerini, kadın cinselliğine yönelik yeni bir muhalefet aldı. Kentlerde, istenmeyen çocuk, para ve dert demektir.

Kentsel burjuvazinin popüler edebiyat örneklerinin tonlamasına bakılacak olursa, evli kadınlar hiç de edilgen ve uysal yaratıklar değildi. Kadınların edepsizliğinden ve itaatsizliğinden sürekli şikâyet ediliyordu. Bu ikisi neredeyse eş anlamlıydı. Bunun büyük bölümü hiç kuşkusuz, içine bir tutam ahlak dersi katılmış müstehcen öykülerden hoşlanan kesime hitap eden yeni piyasanın bir ürünü olarak değerlendirilip bir kenara ayrılabilirdi. Ama aynı zamanda ve kesinlikle, eski toplumsal denetim mekanizmalarının artık başa çıkamadığı koşullarla karşı karşıya kalmaya başlamanın belirtisiydi. Mesele, insanların on altıncı yüzyılda yeni sorunlarla karşılaşmasından çok, sorunların tamamen denetimsiz kalmasına yol açan boyutta ve hızda karşılıklarına çıkmasıydı. Yorumcular evli olmayan kadınları “utanmaktan o denli az nasibini almış” olmakla⁴ suçladıklarında, onlar için önemli olan utanmazlıktır. Yola gelmez dolandırıcıların yandaşları “yosmalar” ve mallarının yanında kendilerini de pazarlayan kadın esnaf ya da “sürtük satıcılar” hakkındaki şikâyetler, bunlar daha önce hiç görülmediğinden değil,

* “Bath’lı Kadın” ya da “Bath’lı Hatun, Chaucer’in *Canterbury Hikâyeleri*’nden itibaren İngiliz edebiyatında anılır, John Bunyan’ın *Haci’nin İlerleyişi* eserinde erkeklerle meydan okuyan hacı olur. –cev.